

Ова књига је за:

.....

Copyright © др Александар Лешић

Copyright © 2022 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-04180-4

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања

ГРОЗДАНА
ОЛУЈИЋ

БИЈЛИ СУ ДЕЦА КАО И ТИ...

 Вулканчић

Београд, 2022.

ПРЕДГОВОР

ДЕЦА КОЈУ СУ ВОДИЛИ СНОВИ

Зорана Ойачић

Младим читаоцима обично није једноставно да замисле писце из лектире или личности из уџбеника. Са фотографија или портрета посматрају их озбиљни, старији људи – готово да је тешко поверовати да су сви они некад били деца. Управо томе служи ова збирка прича Гроздане Олујић – да учини њихове ликове блиским, разумљивим, али и да покаже како се њихово детињство, испуњено игром и несташлуцима, није битно (осим у времену у којем су живели) разликовало од детињства друге деце.

Књига *Били су деца као и њи...* садржи тринаест кратких прича о људима који су обележили српску

и светску историју, књижевност и уметност. У њој су приче најпре о српским писцима чија су дела саставни део лектуре у основној и средњој школи – Бранку Ћопићу, Петру Кочићу, Исидори Секулић, Јовану Стерији Поповићу, о светски признатим научницима Николи Тесли и Михајлу Пупину (који су такође били и писци), затим о класицима светске књижевности – Виктору Игоу, Фјодору Михаиловичу Достојевском, Антону Павловичу Чехову и Џеку Лондону, па о војсковођи Наполеону Бонапарти и, коначно, о великом сликару малог раста Тулуз-Лотреку.

Гроздана Олујић издваја кључне епизоде из њиховог детињства и младости које су им одредиле будућност, проналазећи везе између тих догађаја и њиховог стваралаштва. Тиме показује да је детињство пресудан животни период који утискује трајан печат у личност – без обзира на то да ли је било безбрижно или мучно. То, уосталом, отворено истиче и први књижевни јунак ове збирке – Бранко Ћопић. У писму Зији Диздаревићу из *Башиће сљезове доје* он указује да се однос према свету стечен у детињству није никад променио, без обзира на каснија искуства:

*Њено су ми сјеме њосијали у срце још у дје-
тиньствиу и оно без њресџанка ниче, цвјеџа
и обнавља се. Пржиле су џа мноје сџрахоџе
кроз које сам њролазио, али коријен је осџајао,
живоџворан и неунишџив, и џод сунце џоново
исџурао своју нејачку зелену клицу.**

За стварање прича списатељица се служи раз-
ноликом грађом: биографијама, писмима, интер-
вјуима, аутобиографским записима, анегдотама,
и повезује их са књижевним делима стваралаца.
Навешћемо неке примере. За причу о Ђопићевом
детењству коришћени су некњижевни, аутопоетич-
ки текстови (сведочење о детењству „Мој живот и
књижевни рад“ из *Босонојој дјеџиньствиа****) и они
књижевни, у којима се препознају аутобиографски
елементи (приповетке из збирке *Приче занесеној
дјечака**** и *Башиџе сљезове доје*), а у само припове-
дање укључене су алузије на бројна друга дела овог
аутора. Одрастање Исидоре Секулић обликовано је

* Бранко Ђопић, *Башиџа сљезове доје*, Београд: СКЗ, 1975, стр. 4.

** Бранко Ђопић, *Босонојој дјеџиньствио, Сабрана дела Бранка Ђопића*, књ. 10, Београд / Сарајево: Просвета / Свјетлост / Веселин Маслеша, 1964, стр. 7–18.

*** Бранко Ђопић, *Приче занесеној дјечака и друје њриче*, Ријека: Отокар Кершовани, 1963.

помоћу Исидориних интервјуа, писама*, биографских података, књижевних и есејистичких текстова, од којих је највише коришћена прича „Буре“ из збирке *Сайујници*** . Прича о детињству Михајла Пупина грађена је понајвише на основу његове аутобиографије *Са њашњака до научењака*, за коју је, како се и у овој књизи наводи, добио Пулицерову награду. За причу о Теслином детињству послужили су различити извори: Теслина аутобиографија *Моји изуми* и писмо које је Тесла пред крај свог живота (1939) написао Поли, ћерки Константи-на Фотића, југословенског посланика у САД, које је под називом *Прича о детињству* приредио Душан Радовић 1980. године.*** Осим тога, Гроздана Олујић служила се и бројним књигама о Теслином животу и раду.

Гроздана Олујић вешто уплиће биографске и књижевне мотиве у приповедање о детињству, бирајући карактеристичне, симболичне детаље који обележавају нечији живот и стваралаштво. Она

* Исидора Секулић, *Мој круи кредом: изабрана њисма*, приредио Радован Поповић, Београд: Народна књига, 1984.

** Исидора Секулић, *Сайујници*, Београд: Плави јахач, 1997.

*** Никола Тесла, *Прича о детињству*, приредио Душан Радовић, Београд: БИГЗ, 1980, прештампано издање 1996. издаје Музеј Николе Тесле.

свесно доводи у везу животне догађаје и начин на који су они приповедани у књижевном делу (фикционализовани), показујући младим читаоцима на који начин уметници своја животна искуства користе као грађу за стварање. Отприлике као што би рекла друга јунакиња ове збирке – Исидора Секулић: „Ако је нешто значајно и вредно за наш живот, то остаје или крај нас или у нашем делу.“* Међутим, и аутобиографско приповедање почива на варљивом сећању и накнадном уобличењу, симболизацији – потреби да се неки догађаји нагласе, а други изоставе, да се неким прида већа важност, а да се други маргинализују или прикрију. Оно је, дакле, својеврсно домишљање (аутофикционализација) проживљеног, једна могућа слика стварности. Разлике између искуства и његовог уобличења говоре нам да књижевно дело не можемо посматрати поједностављено, као одраз пишчевог живота у огледалу.

Кад год је то могуће, ауторка избегава навођење година и гомилање фактографских података: то није њен приповедни циљ. Њена намера је превасходно

* Исидора Секулић, у: Љиљана Станимировић, *Исидора: између мира и немира*. Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу / Универзитетска библиотека у Крагујевцу, 2017, стр. 7.

књижевна: да створи упечатљиву слику детињства знамените личности и приближи је младом читаоцу. Зато се детаљно описани догађаји из аутобиографија неретко бирају, поједностављују, а некад и благо мењају да се истакне развој лика и читаоци заинтересују за његов живот и дело. Уосталом, алузије на њихова књижевна дела и аутобиографске записе треба да мотивишу читаоце на даље истраживање. Са друге стране, иако су детаљније од ових прича, биографије великана о самом детињству обично не казују превише, па су далеко од аутентичне, уверљиве слике. Самим тим, детињство приповедних ликова погодно је за приповедно уобличење и оживљавање. (Сличан приповедни поступак користила је и Светлана Велмар Јанковић у *Књизи за Марка**, у којој је тематизовала детињства будућих немањићких владара, засновавши приповедање подједнако на фактографским елементима и мотивима бајке и фантастике.)

Већ у уводну сцену прве приче смештени су кључна особа из Ћопићевог детињства *гјед* Раде и важни мотиви у његовом стварању: месец, воденица,

* Светлана Велмар Јанковић, *Књига за Марка*, Београд: Стубови културе, 2005.

приповедање. Прича почиње лирским описом месечином обасјане грмечке ноћи у којој се дечак налази у воденици, окружен дединим познаницима, воденичарима и помељарима*. Простор који је у усменој традицији (и словенској митологији) станиште оностраних бића, односно различитих врста демона (вампира, вештица, водених духова) мистериозан је и страشان за дечака. Тајанственост појачавају ноћна тама, месечина, фолклорна предања и повести о епским јунацима. Безимени приповедачи из воденице отеловљују древну слику фолклорних приповедача који тумаче свет и његове појаве из митске перспективе, па та слика остаје трајно урезана у свести будућег писца. Дечак је огрнут дедином кабаницом, која не само да га греје већ га и (магијски) штити од страшних бића која замишља. Док је дедина кабаница на њему, а деда-заштитник поред њега дечак се осећа безбедан, иако му се ликови воденичара причињавају као прерушени чаробњаци и демони. Упућивање на усмено приповедање на самом почетку приче има свој дубоки разлог, пошто сведочи о првој лектури будућег писца, оној која је

* Помељар је човек који доноси жито у воденицу да се самеље.

обликовала његов рани доживљај света, подстакла његову машту, одредила приповедну поетику и карактеристичне мотиве (један од њих је и деда Тришин млин и циклус прича о воденичару и његовом мачку). Зато су Ђопићева дела често заснована на илузији усменог приповедања и елементима усмене књижевности које он користи и преобликује.

Такође, већ у првој реченици приче јавља се важан симболични јунак Ђопићевог дела – месец. Зато је његова прва дечја опсесија, његова жеља за хватањем месеца, забележена и у аутобиографском запису „Мој живот и књижевни рад“ (којим се списатељица служи обликујући га у форми дијалога деде и унука). Месец се јавља као јунак или неми сведок радње Ђопићевих дела (на пример, у поеми са елементима бајке *Мјесец и њејова бака из Чаробне шуме* има лик несташног дечака који помаже земаљским бићима у невољи). По дедином уверавању месец се може дохватити рогуљама* Лазе Угарчине, а овај мотив постаје основа приче „Поход на Мјесец“. Али, у књижевном делу сећање се мења, па се деда из приче противи походу, желећи да заштити и поштеди

* Рогуље су налик вилама, имају дугачку шипку и два или три зупца. Њима се дохватјају највиши делови сена са пласта.

унука дубоког разочарања, а његов пријатељ Петрак подстиче дечака да хватају месец. И Петрак и Раде желе најбоље дечаку и поступају свако из својих уверења, због чега симболизују различита животна начела: потребу да се изађе из удобности породичног окриља и следи сан, чак и онда када је недостижан, и потребу да се живи рационално и промишљено. Поход на месец прераста у симбол приповедачевог односа према свету – у причи дечак неутешно плаче због свог првог судара са законима стварности, али у њему опстаје потреба да се, упркос свему, снови морају следити, јер они су увек видљиви, као месец, готово надхват руке.

Други важан приповедач из Ћопићевог детињства јесте његов стриц Ница, Личанин, печалбар и добровољац из Првог светског рата. Његове приче о живописним ликовима обичних људи дечак памти и касније оживљава у својим делима, баш као што стриц постаје један од сталних ликова Ћопићеве прозе – Николетина Бурсаћ.

Гроздана Олујић приповеда о Ћопићевом одрастању наводећи карактеристичне догађаје, оне из пастирских дана, анегдоте из ђачког живота (епизода са глобусом којег деца са села опажају као бостан),

прве љубави, књижевне покушаје у гимназији, водећи рачуна да укаже на оне који су значајни за Ћопићеву књижевну поетику и фикционално преобликовани у књижевним текстовима (на пример, како је ђачка побуна у основној школи фикционализована у роману *Орлови рано леће*, а указаћемо и на друге примере).

Прекид детињства означила је *дједова* смрт. У причи се наводи да дечак „никад није хтео да поверује до краја, у бесаним ноћима уверавајући себе да је то старац само некуда одлутао и да ће се неминовно вратити једног дана“, а затим указује како је дедин лик добио своју књижевну транспозицију („вратио се“) у *Башићи сљезове доје*. Знатно пре ове збирке Ћопић 1939. пише приповетку „У свијету мога дједа“, у којој тематизује дечачку тугу због које му се његов лик често причињава:

Често штога прољећа ја сам се сусрећиао са својим вољеним дједом. Гледао сам га како из даљине лајано долази жућелком између младих жића и нишња зајно шћо се јослије из близине јоказивало да је што био неки дрући сћарац. У њих

сунчан дан, лежећи у високој бујаги, ја сам по
чишаве часове с њим разговарао.*

Очигледно је да Гроздана Олујић свесно варира мотиве ове приче, подтекстно их уграђујући у своје приповедање. Такав је и мотив пада лименог петлића са врха куће доведен у везу са дедином смрћу и крајем детињства. Списатељица указује на књижевну обраду мотива петлића са врха родне куће у Хашанима, у којој пад ветроказа представља тренутак у ком свет постаје огољен, суров и празан, алудирајући на приповетку „Како је опустео свијет“: „Свијет око њега заувјек је опустео и постао јасан и го. Необичних ствари, које се сваког тренутка очекују и због којих се дршће и слути, није више у њему било.“**

Ђопићева омиљена књига из ђачких дана – Сервантесов *Дон Кихот* – коју је добио у замену за торбу крушака, дубоко се утиснула у његову књижевну слику детињства, што се најбоље види у поменутом писму умрлом пријатељу Зији Диздаревићу. Своју веру у

* Бранко Ђопић, *Сабрана дела Бранка Ђопића*, књ. 10, Београд / Сарајево: Просвета / Свјетлост / Веселин Маслеша, 1964, стр. 26.

** Исто, стр. 64–65.

људску доброту и светлу страну света („златну бајку о људима“) која опстајава упркос свим страхотама и разочарањима која је преживео писац пореди са Сервантесовим јунаком идеалистом који се определио да живи своје снове без обзира на стварност. Ђопић је свестан да се његови *походи на Мјесец* можда чине узалудни, јалови, романтични и превазиђени, али он другачије не жели да посматра свет. И због тога каже, изједначавајући себе са Дон Кихотом, да свој сањарски дух, мешавину сете и смеха, сматра својим оружјем којим се брани од зла и незнања:

*Свак се брани својим оружјем, а још увијек није
искована сабља која може сјећи наше мјесечине,
насмјане зоре и шужне сушине. (...) Можда је
неком смијешна сџаринска одора, ѓраћедовско
којље и убојо кљусе, које не одећава дозна
какву шрку. Јах, шџа ћеш...**

Отуд у његовом делу вечита преплетеност хумора и меланхолије коју списатељица именује као „смех кроз сузу“.

* Бранко Ђопић, *Башиа сљезове доје*, Београд: СКЗ, 1975, стр. 4.

* * *

Пресудан значај у формирању јунака ове књиге има породично окружење и зато Гроздана Олујић велику пажњу посвећује сликању породица у којима одрастају јунаци. Зато приче по правилу почињу обликовањем типичне сцене из породичног живота која има улогу да представи атмосферу и осећање заштићености, односно очајања, страха, патње које јунаци у себи носе читавог живота. У збирци можемо видети да су њени јунаци одрастали у веома различитим околностима – уз подршку својих родитеља који су разумели њихов таленат, али и уз очев деспотски карактер и неразумевање. Многи од њих су били сирочићи, без једног или оба родитеља: Исидора Секулић мајку није ни запамтила, Кочић и Сремац замишљали су своје мајке у звездама (Кочића је чувала баба Вида, а Сремца, као и Ћопића, деда, трговац Филип Ђорђевић), Џек Лондон расте као ванбрачно дете које отац никад није желео да упозна, а Достојевском и Стерији мајке рано умиру.

Многи јунаци ових прича имали су круте, амбициозне или преке, сурове очеве. Чеховљев отац, верски фанатик, неспретан у практичном животу,

кињио је своје синове да од раног јутра вежбају црквено појање, иду у школу и помажу му у радњи. Када је отац изгубио радњу и цела породица се одселила у Москву, младог Антона остављају у родном Татанрогу да држи часове и финансијски помаже своје родитеље. Зато је Чехов говорио да није ни имао детињства. Али у игри са браћом пронашао је свој будући животни позив драмског писца и приповедача: импровизовање у кућном позоришту које је Чеховљевим синовима служило за опуштање од наметнутих обавеза било је велики извор задовољства за Антона и подстакло га да почне да ствара своје драме. И Достојевски је имао више него трауматично детињство: отац му је био лекар болнице за сиромашне, изгубљене душе, подигнуте на месту гробља за бескућнике. Зато је породица живела у самој суморној болничкој згради и дечак се свакодневно сусретао са болесницима. Осим тога, морао је да слуша свађе, а некад и насилне испаде пијаног, опсесивно љубоморног оца, који је кињио његову нежну и добру мајку. Гроздана Олујић покушава да покаже како ове трауме нису од јунака направиле промашене људе, напротив: будући писци успели су да их претворе у велика књижевна дела (Стерија